

Yapılı çevre üzerinden mimarlık bilgisinin üretilmesi: Eleştirel bir değerlendirme

Sema SERİM*, Alper ÜNLÜ

İTÜ Fen Bilimler Enstitüsü, Bina Bilgisi Programı, 34469, Ayazağa, İstanbul

Özet

Bu çalışmada yapılı çevre üzerinden mimarlık bilgisinin, nasıl üretildiği sorun alanı olarak belirlenmiştir. 'Nasıl' üzerinden nedenlerin sorgulanması ve özne dolayımını temel alan kavramsal bir bakış açısı geliştirebilmek ve özgül yapılı çevrenin okunmasında, anlamak için anlamlandırmanın olanaklarını tartışmak amaçlanmaktadır. Bilgi üretiminde özerklikten bahsedebilmek için yöntem kavramı araçtan ve amaçtan boşalarak sorunsallaştırılmalıdır. Aynı görüngüye ilişkin bilginin, farklı düşünce gelenekleri ve farklı duruşlar içinden üretilmesiyle görüngü farklı anlamlar kazanır. Bilgi üretimi de bir çeşit temsil etme ve bununla bağlantılı olarak anlamlandırma edimidir ve özne dolayımı, dil, hakikat ve meşruluk sorgusu bilgi üretiminin vazgeçilmez duraklarıdır. Bu sorgulamada dilin 20. yüzyıldaki ayrıcalıklı konumu özellikle dikkat çekicidir. Bilgi üretiminde, genelde konvansiyonel yaklaşımların zemin belirlemek için kullandıkları köken, arketip, kalıp ve tip kavramlarının, eleştirel bir bakışla anlamsal çerçeveleri genişletildiğinde bilgi üretiminde farklı açılımlar sağlanabilecektir. Özellikle pozitivistimin çizdiği çerçevenin dışına çıkıldığında bu açılımlar daha iyi gözlemlenebilmektedir. Bilgi üretiminde aksiyomatik, model kurucu yaklaşımlar ve çevre-davranış çalışmaları; fenomenoloji, hermeneutik ve post-yapısalcılık ile temellenen alternatif okuma ve yorumlama biçimleri ile karşılaştırmalı olarak ele alındığında zaaflarını ele vermektedir. Bu bağlamda özgül bir yapılı çevreye ilişkin bilgi, yorum temelli bir yaklaşımla da üretilebilmektedir. Sonuç itibarıyla yapılı çevrenin anlamlandırılmasında özne dolayımıyla, görüngünün pozitivist stereotiplerin dışına çıkılarak kendini açmasının olanaklarını araştırmak; eleştirel, özgül olana odaklı, alternatif bakış açılarını gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yapılı çevre, mimarlık bilgisi, dil, yorum.

*Yazışmaların yapılacağı yazar: Sema SERİM. smserim@hotmail.com; Tel: (212) 227 64 73.

Bu makale, birinci yazar tarafından İTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, Bina Bilgisi Programı'nda tamamlanmış olan "Yapılı çevre üzerinden mimarlık bilgisinin üretilmesi: Eleştirel bir değerlendirme" adlı doktora tezinden hazırlanmıştır. Makale metni 05.09.2006 tarihinde dergiye ulaştı, 30.10.2006 tarihinde basım kararı alınmıştır. Makale ile ilgili tartışmalar 31.05.2008 tarihine kadar dergiye gönderilmelidir.

Producing architectural knowledge through the built environment: A critical evaluation

Extended abstract

The main problem of this dissertation is how architectural knowledge is produced. By discussing various approaches about the knowledge of the built environment, on the way of reading a specific built environment for understanding, the potentiality of meaning and the process of conceptualization are discussed. Especially producing knowledge based on the same phenomenon, through different traditions and different positions, it proposes to discuss different meanings the phenomenon acquires.

In producing knowledge, the evaluation strategies, take different names such as analysis, decoding explaining, defining, reading, describing or interpreting. In fact through these strategies, the thesis argues the concept of method which is problematized. The content of the method that designates the formula, schema, model which is valid in every circumstance aiming at generality and universality is enlarged which comprises context-bound, specific view points. With this consideration, the autonomy of knowledge is interrogated by obliteration of tools and thus the aims through the notion of method. When the contradistinction between conventional ways of producing knowledge and the modernist criticism to the epistemology that derives from the doctrines of objectivity, certainty, absoluteness and utility is aimed to be deciphered; thinking about the mediating subject, language, truth and the question of legitimacy become inevitable. The knowledge is a problem of representation and knowledge as representation means charging with meaning rather than presenting, mirroring or indicating. Consequently, truth can not be discovered but it can be invented or speculated. On the way of truth, subject is the main mediator and language is the main medium of truth.

An attempt to define a ground in architecture has to confront the prevalent concepts of the origin, the archetype, the pattern and the type. It is discussed then that when these concepts are freed from their metaphysical implications, their potential about producing knowledge in architecture can be undertaken more precisely. The notion of origin was the main target of the criticisms of metaphysical attempts. Instead of the notion of an origin as an absolute beginning, the idea of an origin constructed by

the iterative permanence can restore the potential of the term. Origin in this thesis is proposed as an image in the deep which makes the archetype considerable. Archetype is a primary image which is immanent in memory. Pattern that has originated from archetype is beyond being a template or tool that makes the archetype visible; it gets its specific expression in different contexts with a specific stance. Christopher Alexander's pattern language expands the conceptual borders of 'pattern' by holding experience, describing intricate relations and using a profound intuition. It gathers a new point of view apart from conventional epistemological directions which concentrate on specificity. Type also makes significant contribution to the notion of specificity by emphasizing the importance of the context. In contemporary conjecture, typology is not only based on abstract principles, primary geometric forms or functions in other words it is not based on an idealized origin. Other than naming as mere labeling, if evaluated as first diagnostic steps on the way of description; the notions of pattern and type can be seen as naming acts which are related with the poetic.

The critique to structuralism especially comes from the poststructuralist, phenomenological and hermeneutic perspectives. While evaluating the knowledge produced through these distinct approaches, the thesis accentuates their constricting attitude of framing the built environment. Axiomatic and model based view points which analyze built environment and environment-behavior theories have shortcomings. These shortcomings become inevitable because of their insistence on generalization, instrumentalization of language and fixing the meaning. By following this path of argument, the possibilities of the knowledge of a specific built environment based on interpretation of meaning developed mainly from the notions of memory and space are favoured. Consequently, today on the way of describing the image and constituting the sign when the distance between the matter and the idea, the signifier and the signified is expanded as much as possible, the content of knowledge and the condensation of meaning become more refined. For this reason, it is inevitable thinking on searching of alternative view points in which the phenomenon opens itself explicitly for becoming knowledge through the subject by overcoming the positivist stereotypes.

Keywords: Built environment, producing knowledge, language, interpretation.

Giriş

Bu çalışmanın ana eksenini, “Oluşmuş yapılı çevre üzerinden mimarlık bilgisi nasıl üretilir?” sorusu belirlemektedir. Nasıl sorusu üzerinden nedenlerin sorgulanması ve özne dolayımını temel alan kavramsal bir bakış açısı geliştirmek amaçlanmaktadır. Bilgi nesnesi olarak mevcut yapılı çevrelerin nasıl oluştuğu ya da yeni oluşacak çevrelerin nasıl olması gerektiğini tartışmak yerine, bir görüngü olarak yapılı çevrenin bilgiye dönüşmek için kendini nasıl açtığı, sergilediği, ele verdiği ve öznenin yapılı çevreyi nasıl anlamlandırdığı problem alanı olarak seçilmiştir.

Çözümleyici, açıklayıcı ve yöntem temelli çalışmalardan yaşantı ve yorum merkezli fenomenoloji, hermeneutik temelli çalışmalara ve post-yapısalcı okumalara kadar kapsamlı bir literatürün parçası olan yapılı çevrenin değerlendirilmesi, bilgiye dönüştürülmesi farklı bakış açılarıyla ele alınabilmektedir. Farklı düşünce yapıları içinden bakıldığında bu değerlendirme işi; çözümleme, deşifre etme, açıklama, tanımlama, betimleme, okuma, yorumlama gibi farklı biçimlerde adlandırılabilir. Ancak problem alanı olarak seçilen, her durumda mevcudun nasıl temsil edilmesi gerektiğidir. Temsiliyet ilişkisini belirleyen, nesnelliğini ispatlanabilir olmasından alan soyutlama olarak bir model ya da somut olana yakın, anlatılabilir değil ancak anlaşılabilir olduğu için öznel ve özerk, kurgusal (speculative), kurmaca (fiction) bir anlatı olabilir; mutlak geçerli bir yaklaşım belirlenemeyeceğine göre en iyimser amaç, modelle anlatı arasındaki alanda, kabul edilebilir noktaları açığa çıkarmak olabilir. Bu nedenle açıklayıcı olma niyetiyle yola çıkan soyutlayarak ya da genelleyerek oluşturduğu modelin indirgeyici ve yok sayıcı olabileceğini, okuma ya da yorumlama amacıyla yola çıkan da özellikle eleştirilebileceği ihtimalini peşinen göze almalıdır.

Günümüzün üst-anlatılara şüpheyile bakan, çoğul okumayı öngören düşünce ortamı, aynı yaklaşımın farklı duruşlarla, farklı gelenekler içinden okunabilmesine olanak vermektedir. Aynı görüngü bambaşka okumalarla bambaşka anlamlara gelebilmektedir. Hiç bir görüngünün

tam siyah ya da tam beyaz olmadığına anlaşıldığı bir tarihsel aralıkta olduğumuz kolayca söylenebilir. Siyahla beyazı net gösteren ideolojik araçlardan şüphe duyulmaktadır, bu nedenle de aşırı uçlar için meşru gerekçeler bulmak zorlaşmıştır. Başka bir ifadeyle hiç bir değerlendirme, açıklama, yorum yoktur ki, bir dünya görüşünün ya da ideolojinin içinden üretilmesin ve bu durum; en nesnel, en mutlak, en değişmez, en evrensel olduğunu iddia edenler için bile geçerlidir. En tanımlı, açık seçik, sonuçlandırılmış yargı bile sorgulanmaya açıktır ve bambaşka güzergâhlar üzerinden yapılacak değerlendirmelere ihtiyaç duyar.

Anlamak için, bilgi üretiminin dolayısıyla anlamlandırma ediminin içkin bir amaç üzerinden oluşturulması gerekmektedir. İçkin bir amaç için bilgi üretmek ise özerklik demektir. Özerkliği, araçlar ve amaçlar gibi her türlü belitten boşalmak olarak anlarsak anlamın kurulması, eylemin temellendirilmesini sağlarken bilgiyi de özerkleştirir. Bilginin üretilmesinde, farklı değerlendirme edimleri farklı düşünce yapıları içinden ele alınırken bilginin özerkliğinden bahsedilmesi de yöntem kavramının sorunsallaştırılmasını sağlar. Yöntemin her durumda geçerli olan bir formülü, şemayı ya da modeli işaret eden, mutlak bir geçerliliği, genelliği ve tümeliliği hedefleyen içeriği, bağlam bağımlı, özgül bakış açılarını içerecek şekilde genişletilmeye çalışılmalıdır.

Görüngünün temsili: bilgi

“[B]ilim sözde başlar sözde biter”

(Whorf, 2000, s. 220).

Burada bilgi en genel anlamıyla bir temsil şekli olarak değerlendirilmektedir. Temsiliyet ilişkisinin varlığından bahsedildiği her durumda olduğu gibi bilgi üretmek de salt bir yerine geçiş değil, yeniden görünür kılma işidir. Bu nedenle pratiğe ilişkin olanla kuramsal olan, temsil edenle edilen arasında dolaysız bir neden sonuç ilişkisinden hiçbir zaman bahsedilemez. Bu ilişki dile geldiğinden daha karmaşıktır. Ne kuram, doyunluğa ulaşmış bir pratik yaşantıdan sonra ortaya çıkmıştır, ne de soyut olan somutun kavramsal düzeyde dolaysız temsildir. Temsil etmekten iki farklı şey anlaşılabilir. İlki; dolaysız

bir yerine geçme, ayna tutma, aslını işaret etme iken ikincisi; yeniden sunmak ve anlamlandırma-
maktır. Fakat dolaysız bir yerine geçmeden hiç-
bir durumda bahsedilemeyeceği için temsil et-
mek, en geniş anlamıyla bir anlamlandırma işi-
dir. Görüngüyü anlamlandırma olarak bilgi üre-
timi de bir tür temsildir. Bu nedenle temsil ede-
nin –bilginin– sınırı görüngünün sınırı değildir;
"bilginin sınırı, temsillerin kendini düzene sokan
işaretlere karşı tam şeffaflığı olacaktır"
(Foucault, 2003, s. 86).

Temsil eden olarak bilginin görüngü ile ilişki-
sinde özne dolayımı belirleyicidir. 20. yüzyılda
bilginin özellikle de "bilimsel" bilginin ne oldu-
ğuna ilişkin tartışmaların çerçevesini, aydınlan-
ma ve pozitivizm eleştirisi çizer. Horkheimer ve
Adorno (1995, s. 43, 61, 42) pozitivizmin, ay-
dınlanma aklının yargıçlığına soyunduğunu söy-
lerken herhangi başka bir dizgeden daha totali-
ter bulmadıkları aydınlanmanın, eleştirilerden
ancak sahte mutlaklık, bulanık egemenlik, ke-
sinlik ve belirlenmişlik gibi ilkelerden kurtuldu-
ğu zaman kurtulabileceğini söylerler. Pozitivizm
eleştirilerinin ana izleğini, mutlak nesnelliğin
olmadığı, her kuramın öznenin durduğu yerden
inşa edildiği, bu nedenle nesnelliği konusunda
en uzlaşmış düşünce yapılarının bile öznenin
durduğu yer demek olan ideolojilerin, norma-
ların, önyargıların içinden geçerek oluşturulduğu
düşüncesi belirler. Bu eleştirel tutum farklı dü-
şünce yapıları içinden farklı bağlamda olgun-
laşmıştır. İdeoloji, norm, önyargı olarak özne
dolayımı, bilginin nesnelliğinden bahsedildiğin-
de yüzleşilmesi gereken temel sorunsallardan
birdir. Özne dolayımı ile oluşan ya da görünür
kılınan temsil nesnesi, temsil ettiği olgudan ve
görüngüden koparak bu dolayımı işaret eder.
Modernitenin ana damar "problem"lerinden biri
olan temsiliyet aslında özne dolayımını sorun-
sallaştırır. Moderniteyi de belirleyen aydınlan-
macı pozitivist gelenek nesnelliği öznel olma-
yan olarak tanımlamış ve nesnelliğe ulaşmak
adına adeta özne dolayımından kurtulmayı he-
def seçmiştir. Ancak bugünün modern sonrası
ortamı bilginin ancak özne dolayımıyla ya da
özneler-arası bir iletişimle üretilebileceği konu-
sunda uzlaşmalıdır. Özne dolayımının bilgi üre-
timindeki konumuna ilişkin tartışmaya ancak
öznenin belirleyiciliği kabul edildikten sonra

başlanabilir. Aksi takdirde dışarıdaki gerçeklik
düşüncesi ve bu gerçekliği arama çabası 19.
yüzyıldan bugüne katedilen yolu göz ardı etmek
olacaktır.

Özne dolayımı bir kez kabul edildikten sonra,
mutlak bir gerçeklik düşüncesi de yerini olum-
sal bir hakikat düşüncesine bırakır. Hakikatin
bir kere özne tarafından kurulduğu saptanınca,
onun açığa çıkardıkları kadar örttüğü ile, içeri
aldıkları kadar dışarıda bıraktıkları ile, seçtikleri
kadar seçmedikleri ile malul olduğu peşinen ka-
bul edilmiş olur. Bu kabul de hakikatin ancak
bir öneri olabileceğini işaret eder. Fakat Rorty'nin
(1995, s. 30) de dikkat çektiği gibi "*Orada, dı-
şarıda keşfedilmeyi bekleyen hakikat düşünce-
sinden vazgeçmemiz gerekir demek, orada dı-
şarıda hakikat olmadığını keşfettik demek değil-
dir.*" Keşfedilmeyi bekleyen hakikat düşünce-
sinden vazgeçmek, paradigmatik bir düşünce
biçimini öngörmektedir. Dolayısıyla mutlak
gerçeklik arayışı yerini hakikati anlamaya bırak-
tığından beri paradigmalardan var ettiği düşünce
konstrüksiyonları üzerine tartışılır olmuştur.

Gadamer'in kült kitabı "Truth and Method"un
sağladığı açılımlardan yararlanılarak yapılacak
bir hakikat sorgulaması da bilginin; özneler-
arası, bağlam bağımlı ve konvansiyonel ya da
kolektif olduğu düşüncesine götürcektir.
Mannheim'in bilgi sosyolojisi, bilginin özneler-
arası ve kolektif niteliğini öne çıkarırken bilgi-
nin bağlam bağımlı olduğu düşüncesinde ihti-
yatlıdır.¹ Oysa hakikat olarak bilginin tarihsel ve
sosyal olarak belirlendiğini kabul etmek, bilgi-
nin bağlamsallığını kabul etmek demektir. Nasıl
ki bilginin özneler-arası niteliği onu öznelciliğe
sürüklemese bağlam bağımlı oluşu da görelili-
ğe götürmez.² Bağlam bağımlı olmak, doğru ya

¹ Bkz. Mannheim, 2002, s. 55.

² "Tıpkı uzaydaki her ölçümün ışığın doğasına bağlı
olmasının, ölçümlerimizin keyfi olduğu anlamına
değil, fakat sadece onların ışığın doğası ile ilişki
içinde geçerli olması anlamına gelmesi gibi, bizim
tartışmamız için de söz konusu olan şey, keyfilik
anlamında rölativizm değil, fakat kontekstüalizmdir."
Hekman, Mannheim'in bu sözlerine rağmen onun
tüm düşüncenin mi yoksa sadece tarihsel bilginin mi

da yanlış hiçbir ölçütün bulunmaması anlamına değil, ölçütlerin her bağlam için yeniden belirlenmesi anlamına gelmektedir.

Bu noktada hakikat kurucu olarak dil üzerine düşünmek gerekmektedir. Dilin hakikati kurması; açığa çıkarıcı, gösteren, ifade eden bir araç olmadığını ima eder. Rorty, Kuhn'un değişimler –özellikle bilimsel değişimler– üzerinden yaptığı çözümlenmeleri göz önüne alarak kültürel değişimlerin, ölçütlerin belirleyiciliğinde ya da keyfi kararların uygulanması sonucu gerçekleşmediğini söyler. Ona göre “*Böylesi meselelerde karar ölçütlerini ne kendi içimizde aramalıyız ne de dünyada. ... ölçütler arama ayartısı, bizim içerisinde dünyayı ya da kendimizi alışkanlıkla betimlediğimiz birçok dil arasından birine imtiyaz tanıma ayartısının sonucudur*” (Rorty, 1995, s. 28). Rorty’de olduğu gibi pozitivist geleneğin eleştirilerinin birçoğunda, dilin olumsuzluğu belirleyici olmuştur; hem betimler olarak tümceler olumsuzdur hem de bu tümcelerle yaratılan hakikatler. Dilin olumsuzluğunun kabul edilmesi mevcut konvansiyonel dillerin kullanımının yetersiz ya da geçersiz kaldığı durumlarda yeni diller yaratılabilir olmasına işaret eder. Yeni diller yaratma olasılığı da hakikatlerin keşfedilir mi yoksa icat edilir mi olduğu sorusunda ibrenin icat edilir yönüne kaymasını sağlar. Aslında dil örneğinden hareketle, araçların sıradan bir aracı olmadıklarına, belirleyicilikten öte oluşturucu olduklarına dikkat çekilmeye çalışılmaktadır. Yapılı çevre de bir kültürel kodlar dizgesi olduğuna göre, onu anlamak için kullanılacak araçlar ve yöntemler de böylesine bir belirleyicilik taşır; bu araçlar yapılı çevreyle özne arasında bir tercüman ya da katalizör olmadıkları gibi hem özne hem de yapılı çevre için temel bir kurucudur. Felsefe ve bilim tarihinde akla ve gözleme ilişkin olan arasındaki gerilimin önemli bir yer tutması da aslında yöntemin –bakılan şey değil ne ile ve nasıl bakıldığı– hem açıklama hem de yorumlama sürecinde önemini altını çizer. Dil; öneriyi, ürünü, yapıtı, bakılan görüngüyü ifade eden bir araç değil tüm bunların kendisidir

bağlam bağımlı olduğu konusunda tereddütlü olduğunu bu nedenle de radikal imalardan kaçındığını söyler, bkz. Hekman, 1999, s. 83.

ya da tüm bunlar dilin kendisidir. 20. yüzyıldaki dile ilişkin yaklaşımların çerçevesini çizen bu düşünce, araçsallığın yerinin, özerklik tartışmalarının ana kaynağı olan her görüngünün bilgisinin kendi için üretilir kılınmasına bırakılmasını sağlamıştır. Hakikatin kurulur olması, dilin olumsuzluğu, bilginin araçtan ve amaçtan boşalarak özerkleşmesi; temel arayıcı üst-anlatılardan ve bütünüyle metafizikten³ şüphe duyulmasını sağlamıştır. Artık bugün mimarlık için görüngünün temsili olarak bilgi ve bilginin üretilmesi, araç olarak dil ve amaç olarak hakikat stereotipinin otorite içinden meşrulaştırılması sürecinin eleştirisinde, yıkıcı bir sorgulamadan çok yıkılma olasılığını sık sık hatırlatan bir yeniden kurgulamanın aracısı olabilmelidir.

Mimarlık bilgisi için “zemin belirlemek”: köken, arketip, kalıp, tip

Tüm zeminlerin altımızdan kayıp gitmeye başladığının habercisi 19. yüzyıldı, erken 20. yüzyıl can havliyle son bir tutunma çabasına sahnelik etti, yüzyılın ikinci yarısı ise bu zeminlerin bile isteye yok edilmesini, parçalanmasını önerebildi ancak; yeni zeminler tanımlamak için değil yeni zeminlerin oluşma potansiyelini hatırlatmak için. Kuşkusuz bu olup bitenden mimarlık da payına düşeni aldı. Mimarlıkta bilgi üretimi, pozitivist gelenek ve doğa bilimlerinin yöntemlerinden temellenmek yerine 20. yüzyılın sağladığı eleştirel pozisyonu ve insan bilimlerinin getirdiği yaklaşımları hesaba katmaya başlayınca, mimarlık bilgisinin zemin tanımlama koşulları da farklılaştı.

Mimarlıkta zemin tanımlanmaya kalkışıldığında köken, arketip, kalıp ve tip en bilinen ve yaygınlık kazanmış anahtar kavramlardır. Burada bu kavramların mimarlık bilgisinin üretiminde ze-

³ Metafizik, Rorty’nin –Heidegger ve Derrida referansıyla– kullandığı anlamda kullanılmaktadır. Rorty’e göre metafizikçiler; süreklilikleri ararlar, kendi sözcük dağarındaki bir düşüncenin gerçek bir öze dayandığını düşünürler, gerçek özlerin keşfedilmeyi beklediğine inanırlar, gidimli düşüncenin gayesini, bilme olarak anlamazlar onun yerine gerçeklik, nesnellik, dilin gerçeklikle tekabülyeti üzerinden belirlerler. Bkz. Rorty, 1995, s. 53, 115-117.

min tanımlayıcı metafizik çağrışımlardan sıyrılması sağlandığında taşıdıkları potansiyellere dikkat çekilecektir.

Pozitivist gelenek kaba bir ifadeyle temel arayıcı bir yaklaşım içinden teorisini kurar. Temel kavramı gerektiğinde dayanılacak, üstünde yükselinecek evrensel ve zaman ötesi bir gerçekliğe işaret eder. Evrensel ve zaman ötesi olanı saptama çabası da kökenle yüzleşmeyi gerektirir. Bu durum kökleri tanımak, başlangıç anını saptamak, ilk hali bulmak gibi naif bir merakın konusu iken çelişkilerini ele vermez. Ancak kökene ilişkin bilginin üretilmesi verili olmayan tarihsel bilginin üretilmesinde karşılaşılan zorlukları barındırır. Nasıl ki hiçbir tür bilgi verili değilse kökene ilişkin bilgi de verili değildir. Fakat kökeni belirlemeye ilişkin sorunsal, ona ulaşmanın güçlüğüne ya da kökeni oluşturanların hangisinin benimsenmesi gerektiğinde değil kökenin, bugünü gerekçelendirerek geçerliliğini arttıran bir araç olarak görülmesinde belirlemektedir. Kökeni ideal bir ilk hal olarak anlamak yerine süreksiz olanların kesişim kümesinden çıkan süreklilikler olarak anlarsak süreklilik kavramı köken tartışmalarının önemli bir parçası haline gelir. Dipte olandan aldığı referansla zamanla değişerek ve dönüşerek aktarılanlar, sürekliliği oluşturur ve sürekli olanlar üzerinden kolaylıkla tanımlanan zemin, kökene ilişkin olanı işaret etmeye başlar. Böyle düşünüldüğünde kökenin gücünün kendinden menkul olmadığı, tekrarlanmayı gerektirecek bir başlangıcın yani kökenin, süreklilikten kaynaklandığı vurgulanmış olur. Köken, süreklilikler kurulsun ya da kurulan süreklilikler anlaşılın diye bir mutlak başlangıç olarak aranmaz, tekrarlanan süreklilik kökeni kurar. Köken, ideolojik meşrulaştırmaların aracı kılınmadan arketipi tetikleyen imgenin en somut ve ham hali olarak düşünülmelidir. Her anlatı gibi kökene ilişkin anlatı da imgenin tekrar tekrar kurulmasıyla güne katılır ve bugünden düne evrilir.

Jung 1938'de yazdığı "Anne Arketipinin Psikolojik Yönleri"nde arketip kavramının Platon'un 'idea'sı ile eşanlamlı olduğunu ve bir arketipin, ilgili tüm görüngülerin öncesinde ve üstünde olan bir ilk imgesinin olduğunu söyler (Jung,

2003, s. 17). İmge, rezervde tutulan herhangi bir bilgi gibi gerektiği anda ortaya çıkmaz; imgesel olan doğası gereği tekinsizdir. Bir ilk imge olarak arketip de bellekte içkindir ve zaman ötesi bir ortak yaşantıdan kaynaklanır. Mitik, dilsel, dinsel ve sanata ilişkin bütün sembolik biçimlerin ilk içerikleridir ve onları önceler ve yönlendirir; bu anlamda "zihindeki biçim şablonu ile anlamın birlikteliğidir" (Brill, 1994, s. 63, 61). Kaynaklık eden *idea*'nın, belirsiz ve bilinç dışı imgenin, özdekten ve somuttan kaynaklanan deneyimin, kadim ve jenerik anlamın taşıyıcısıdır; ideal, ilkesel, soyut olandan çok imgeselden, yaşantıdan, somuttan kaynaklanır.

Arketiplerden kaynaklanan kalıp ise modele dönüşmeyecek, dönüştüğü anda imgeden aldığı gücü yitirecek prototiptir. Yani imgenin dolayısıyla arketipin tek defaya özgü olarak bir kez görünmesidir; modelden ya da tipten çok bir prototiptir. Burada kalıp, seri üretimin kaynağı olan prototiple değil, tasarımı gösteren prototiple denk tutulmaktadır. Biçim, geometri ya da sentaks temelli kalıp dilleri bir yana Christopher Alexander'ın kalıp dili, arketiple kurduğu ilişki bağlamında ayrıcalıklı bir konumdadır. Kalıpları oluştururken kullandığı ölçüt, analitik süreçlerle üretilen tekniğin belirleyiciliğinden çok, bağlamın asıl değişken yanı olan kullanımın ya da Alexander'ın kullandığı anlamıyla 'eğilim'lerin dolayısıyla deneyimin ve bir arketipten kaynaklanan ilk örneğe ilişkin karakteristiklerin belirleyiciliğinde oluşturulmuştur. Kimlik tanımlayıcı, sosyal hayata ilişkin, kişisel deneyim içerikli ve mekânsal kalıplar geometrinin ya da biçimin belirlediği, mekanik bir kullanım ya da teknik gerekliliklerle tanımlanan bir bağlamın ötesinde özgül ve yaşantı içerikli bir bağlama dikkat çekmektedir (Alexander, 1977). Alexander'ın tasarım sürecini ve ürünü anlamak için oluşturduğu düşünce konstrüksiyonu mimari öğelerle kurduğu doğrudan bağlantı ile karakterize olur. Mimari öğelerle kurulmaya çalışılan bu doğrudan ilişki somut olanın deneyimselliğine işaret etmektedir. Alexander'ın kalıplara ilişkin çalışması soyut ilkeler yerine arketipik olanın hatırlanması ile kurulur. Ancak Alexander'ın kurduğu kuramsal çerçeve kurduğu kalıp dilini kapsamaktan uzaktır. Şöyle ki ihtiyaçlarla biçimin

tam uygunluğu, bağlamla biçimin bütünlüğü, eğilimlerin dizgesel çözümlemesi, eğilimler arasındaki çelişkilerin giderilmesi gibi belirlenen amaçlar (Alexander, 1966) kalıpların sadece kısıtlı bir kısmının oluşmasını sağlamıştır, geri kalanları bu teorik çerçeveyi aşan kişisel gözlemlere, sezgilere bir takım örtük uzlaşımara ya da yaratıcı düşüncenin gücüne dayalı zor ele gelen belirleyicilerin ürünüdür; dizgeselleştirilmeyen yaratıcı bir bakış, işin içine kendiliğinden dâhil olmaktadır. Bu çelişik durum Alexander ve çalışma arkadaşlarının oluşturduğu kalıp dilinin farklı duruşlar tarafından farklı şekillerde okunmasına neden olmuştur.⁴

Sürecin taşıdığı arketiplerin diğer bir anlamda öze ilişkin karakteristiklerin biçimsel düzenler içinde ifade edilmeleri ve bunların karşılaştırmalı çözümlemeleri üzerine 18. yüzyıldan beri tartışılmaktadır. Ortak karakteristiklerin değerlendirilmesi üzerine kurulu bu bilgi üretme şekli tipolojik çözümleme olarak adlandırılabilir gelmiştir. Bugün tipolojiden salt ortak karakteristiklerin biçimsel sınıflandırılması, mekân düzenine ilişkin şemalar, soyut geometrik bir ölçüte dayalı gruplandırmalar ya da bağlam, kullanım, malzeme ve strüktür gibi somut gerçekliklerden kaynaklanan soyutlayıcı bir bilgi anlaşılmalıdır. Tipin mimarlık bilgisinin üretimindeki konumu modelle karşılaştırılarak ele alındığında daha açıklık kazanacaktır.

Her ne kadar hiç kullanmasa da Fransız mimar Durand'la birlikte anılan tip kavramını mimarlık

teorisi kapsamında kullanan ilk isim Quatremère de Quincy'dir. Bir ansiklopedi maddesi olarak kaleme aldığı makalesinde tipi; köken, ilk neden, kaynak, öz, ilke kelimeleriyle nitelerken tipin belirsiz bir kavram olduğunu belirtmektedir, modelle birlikte andığı kelimeler ise matriks, etiket, mulaj ve figürdür. Ona göre tip, tamamen kopyalanacak ya da taklit edilecek bir nesne olmadığı gibi yapıtları benzemez kılan şeydir; model için bir kuraldır. Dolayısıyla bir heykel ya da tamamlanmış bir tablo yerine ancak bir fragman, eskiz ya da bir ustanın ham düşüncesi bir tip olabilir (Quatremère de Quincy, 1998, s. 619). Tip nesnenin özgün nedeniyken model bitmiş bir haldir; modelin bitmişliğinde her şey açık ve seçiktir, tip; belleğin ve imgenin kendisini kurmasını, tamamlamasını, oluşturmasını bekler. Bu nedenle modelin biçime ilişkin bir belirleyiciliği vardır, tip ise biçim ile bir hesaplaşma içinde olmaktan çok biçimin derinlerindeki işaret eder. Leatherbarrow (1993, s. 71) mimarlıkta tipin kimlikleri, modelin de farklılıkları kurduğunu söylerken benzer bir düşünce içindedir; ona göre tip karşılaştırmalı bir çözümleme ve binaların paylaştığı asıl formu ayırt etmek için tikel ve olağandışı karakteristiklerin ayıklanması ediminin sonucu olarak düşünülmelidir. Argan'ın (1996, s. 245) söyledikleri ise model ve tip arasındaki farkı berraklaştırır: “[B]ir sanatçıya ne zamanki geçmişin sanatı koşullanmış bir model olarak görünmez o zaman tip ortaya çıkar.” 18. yüzyıldan 20. yüzyıla tipe ilişkin tartışmalar ontolojik bir boyut içermekten uzaktır. Oysa ancak böyle bir sorgulama, tipolojinin biçimsel ya da işlevsel sınıflamanın, gruplamanın ya da keşfedilecek soyut ilkelerin ötesinde bir anlam içeriğine işaret edecektir. Tipin, arketiple ve imgeyle ilişkisi ontolojik bir çözümlemenin vazgeçilmez duraklarıdır. Bu noktada tipin, biçimin derinindeki somut veriden yola çıkarak kendini kurmaya çalışması önemlidir. Vidler (1998, s. 443). mimarlıkta ağacın bir arketip, kolonun ise tip olduğundan bahseder. Kavramları daha anlaşılır kılmak için yapılan bu kaba eğretileme bir adım daha ileri götürülecek olunursa kolonların karakteristik olarak kullanıldığı bir yapı da model olarak değerlendirilebilir. Bu değerlendirmeden Argan'ın dikkat çektiği gibi farklı dönemlerde inşa edilmiş, kolonu

⁴ Alexander'ın çalışmaları, soyutlayıcı ve eşzamanlı bir model olarak yapısalci (Hillier ve Hanson, 1984, s. x1), ideal bir gelecek tasavvuru kurmaya çalıştığı için ütöplast (Heynen, 2000, s. 21-22; Duffy, Friedman, 1970, s. 60, 66), ampirik (Broadbent, 1990, s. 234), kullanımı önemseydiği için işlevselci (Kruft, 1994, s. 443, Duffy, Torrey, 1973, s. 265), “şehir bir ağaç değildir” düşüncesini benimsediği için işlev karşıtı (Tafari, Dal Co, 1986, s. 360), romantik (Protzen, 1978, s. 191-194), mutlak bir rasyonellik ve nesnellik peşinde olmayışı nedeniyle paradigmatik (Dovey, 1990, s. 3, Grabow, 1983), genellemek yerine özgül bir durumu betimlediği için fenomenolojik (Dovey, 1990, s. 4, Seamon, 1998) bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir.

karakteristik olarak kullanmış yapıların, tam da birbirlerine hiç benzemedikleri yani kendilerinden daha öncekileri bir koşul, bir model olarak görmedikleri için tipin altında yatan aynı ilkeye işaret ettikleri söylenebilir.

Sonuç olarak arketip üzerinden kalıp ve tip asıl olan, temelde olan, kaynaklık eden bir imgesel içeriği işaret etmektedirler. Zeminlerin yittiğinin söylendiği ve bu yitişin en azından düşünsel anlamda meşruluk kazanmaya başladığı bugünün ortamında asıl olandan, temelden, kaynaktan bahsetmek metafizik çağrışımlar yapsa da, ideal ya da mutlak bir nesnelliği vaat eden zihinsel *tabula rasa*'lara ihtiyatla yaklaşarak, "taraf olarak", "önyargı"larla bilginin nasıl üretilebileceği üzerinde tekrar tekrar düşünmek gerekmektedir. Modernitenin ve popüler kültürün homojenleştirici ortak paydaları, kalıp ve tipi standart şablonlar olarak ilan eder ancak standart olanın bile bağlam bağımlı olarak dönüştüğü düşünülürse kalıp ve tipin, yeknesak bir standartlaşma düşüncesinin çok ötesinde bir düşünsel çabanın ürünleri olduğu söylenebilir. İmgesel olanla ilişkilerinin belirlediği kavramsal çerçeveleriyle bugünün yapıları çevresini anlamak için bir potansiyeli işaret etmektedirler. Adları indirgenmiş birer etiket, ad koymayı da ayıklayarak genellemelere giden bir edim olarak görmek yerine incelmış bir dile gelme çabası olarak görürsek kalıp, tip birer ad koyma edimi olarak değerlendirilebilir. Her ad koyucu etkinlik ya da her ad betimlemek için atılan bir ilk adımdır; ad koyma cerrahi bir operasyon olan çözümlemeden çok, dille yeni bir varlık oluşturma ya da varoluşu açığa çıkarma çabasıdır. Ad koyarak dile gelmek, şiirle ilgilidir ve Heidegger'ci anlamda "Açık"a kavuşmayı ima etmektedir. Bu nedenle ad koymak "ad koyulmamış nitelik"e ulaşma yolunda bir ilk adım olarak görülebilir.

Yapılı çevrenin bilgiye dönüşmesinde farklı eğilimler

Burada yapıları çevreyle kast edilen; tek mekân ya da bina ölçeği olmadığı gibi, değerlendirme sürecinde daha karmaşık verilere ve ölçütlere gereksinim duyulan metropollerde değil, genel anlamda yaşantının geçtiği, yerleşimi barındıran

kentler ya da kent parçalarıdır. Bahsedilen bu çevreler hareketi, doğal olanı sorunsallaştırmak yerine, yaşantı odaklı anlam çözümlemesine ve bilgi üretimine olanak veren çevrelerdir.⁵

Yapılı çevrenin bilgisinin üretilmesini 20. yüzyılın ikinci yarısında yapısalılık belirlemiştir. Bu bilginin eleştirisi fenomenoloji, hermeneutik ve post-yapısalcılık kaynaklıdır. Temelde yapısalılığın çizdiği çerçeve mimarlığa etkisini dilbilim, göstergebilim ve antropoloji, psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerin yöntemleri üzerinden gerçekleştirmiştir. Kentler başta olmak üzere yapıları çevrenin gramerini çözümlemek üzere yola çıkan sentaks temelli ya da genelde düz anlamı konu eden ve yan anlamları sayılı hale getirmeye çalışan semantik çözümleyici yaklaşımların çerçevesini de yapısalılığın temel ilkeleri oluşturur; sentaktik çözümlemeyle zihin haritaları, Stiny'nin biçim grameri, Mitchell'in ve Coyne'nun algoritmik mantık modelleri, Hillier'in mekân dizimi gibi çözümlemelere, semantik çözümleme denilince de Broadbent, Rapoport, Bechtel, Canter, Krampen, Hershberger gibi kuramcılarının ortaya koydukları modellere işaret edilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında belirleyici ve etkili olmuş bu yaklaşımların dışında aslında yapısalıcı epistemolojinin etkisi mimarlığın özüne ilişkin konularda kendini göstermiştir. Yapısalcılığın mimarlıktaki tezahürü, pozitivizmin desteğiyle tasarım sürecinin nesnelliğe ve iyi tanımlanmış bir yöntem ihtiyacı olduğu inancına, mimarlığın bilgisinin "rasyonalize" edilmesi ve mimari eleştirinin öznelikten kurtarılması gerektiği düşüncesine destek olarak mimarlığın varoluşsal sorulardan uzaklaşmasına zemin hazırlamıştır. Yaşantısal olanı, zihinsel konstrüksiyon olarak yapının ve gözlemin nesnelliğine teslim ederek çözümlenmesi gereken bir veriye indirgemıştır; dizgeleri kurmak için önsel düşünce yapılarının

⁵ Lerup'un metropol için altını çizdiği ayırt edici özellik hareket ve doğal olanla kurulan ilişkinin farklılığıdır; ona göre hareket, kentlerde altkentlerde kurulu metropolde olduğundan daha sınırlıdır ve altkent metropolü yanında, eski kalan kentin yörüngesini, bitmiş ve kesinleşmiş bir yapaylık belirlerken metropol, doğal ya da doğalla yapayın olağandışı karışımını işaret eder (Lerup, 2000, s. 22-23).

dan hareketle, gözlemlenenin rasyonel olarak gerekçelendirilmesini sağlayacak ya da gözlemlenen olguda içkin olanı açığa çıkaracak çözümlere ihtiyaç olduğu düşüncesinin çerçevesini oluşturmuştur. Çevre-davranış çalışmaları da yapısalcı geleneğe zihindeki modelle, gözlenenin birbirine üstünlük kurma çabasının zayıfladığı noktada eklenir. Sentaktik ve semantik çözümler üzerinden çevre ve insan ilişkisini ele almaya çalışan çevre-davranış çalışmalarında birkaç on yıl gibi kısa zamanda azımsanamayacak sayıda çalışmayla donanmış bir literatür oluşmuştur.

Bilgi üretiminde aksiyomatik, model kurucu yaklaşımlar ve çevre-davranış çalışmaları fenomenoloji, hermeneutik ve post-yapısalcılık ile temellenen alternatif okuma ve yorumlama biçimleri ile karşılaştırmalı olarak ele alındığında zaafalarını ele vermektedir. Bu zaafalar, özgülün bilgisini üretmedikleri, bilginin üretiminde dili araçsallaştırdıkları, yöntemin belirlenimini peşinen kabul ettikleri, kullanıcının karakteristiklerini tanımlayarak sabitlemeye çalıştıkları, anlamın sınırlarını çizmeye çalıştıkları için kaçınılmaz hale gelmektedir. Ve ancak pozitivist bakış açısının ve yapısalcı bilgi kuramının belirleyiciliği kırılarak bu zaafalar görülebilir, alternatif okuma önerileri geliştirilebilir.

1980'lere gelindiğinde yapısalcı bilgi kuramı çevresinde gelişen bu çalışmalar yerine daha az kapsayıcı olmayı göze alarak, gözleyenin duruşunu açık eden, yapılı çevredeki ayırt edicileri öne çıkaran bir anlama ve anlam üretme çabasının ürünü olacak bilginin üretiminden bahsedilir olmuştur. Kendini her zaman pozitivist ve yapısalcı geleneğe eleştirel bir tavır olarak ortaya koymayan bu yaklaşımların mimarlıktaki geçmişi birkaç on yılı geçmez. Ancak yine de pozitivizmin ve yapısalcılığın ana çerçevesini çizdiği konvansiyonel bilgi üretme yollarına başvurmadan kaçınan bu çalışmalar yapılı çevrenin okunmasında farklı yaklaşımlar geliştirmeye çalışmışlardır. Cooper Marcus, Dovey, Seamon, Lerup, Mugerauer, Moore, Lyndon gibi isimlerin çalışmalarıyla ifadesini bulan bu yaklaşımlara burada değinilmeyecektir ancak bu değerlendirmelerin ışığında özgül bir yapılı çevreye iliş-

kin bilginin yorum temelli bir yaklaşımla üretilmesinin olanakları tartışılacaktır.

Yapılı çevrenin yorumlanabilirliği

Dilbilim ve göstergebilim terminolojisinde gösterge, fenomenoloji ve hermeneutikteki yoruma denk düşer. Göstergede, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki olabildiğince tanımlı kılınmaya çalışılmışken yorumda, görüngü ve yorum arasındaki mesafe belirsizdir. Deleuze, (2002, s. 45-46) göstergeyi yoruma yaklaştırır ve bunu sağlayanın öz olduğunu söyler: "*Göstergenin ve anlamın gerçek birliğini oluşturan özdür; göstergeyi, onu yayan nesneye indirgenemez kılan odur, anlamı, onu kavrayan özneye indirgenemez kılan da odur.*" Ricoeur (1998, s. 141) ise yorumun apaçık ya da en saklı olanı görme işi olduğundan söz açar: "*Artık hermeneutiği, metnin arkasında saklı olan insanın psikolojik eğilimlerini araştırmak ya da yapıları sökmek olarak ele almıyorsak geriye yorumlanacak ne kalır? Diyebilirim ki: yorumlamak, metnin [görüngünün] hemen altında, örtüsü açılmış olarak bekleyen dünya-içinde-varlık'ı göstermektir.*"

Müdahale etmek tercih etmeyi, tercih etmek adayları tanımlamayı, adayları tanımlamak da sınırları çizmeyi gerektirir. Oysa kamusal özel, geçilen varılan, boşluk doluluk, ön arka, iç dış, eski yeni gibi birbirlerini değilleyen kavramlar arasındaki çizginin silikleştiği, bu kavramları birbirinden ayırt etmenin zorlaştığı hatta olanaksızlaştığı durumlarda müdahale etmek sorun olarak kronikleşmeye başlar. Harekete geçebilmenin, tercihleri oluşturmak ya da tamamen ortadan kaldırmanın dışında nasıl gerçekleşeceğine ilişkin ipuçları bulabilmek için yeni alet edevatlarına ihtiyaç vardır. Bu alet edevatlar bir susuş anını takip eden yeni kavramsal çerçeveler içinden oluşturulacak betimler, yorumlar, okuma önerileridir.

Kayseri eski kent merkezinin tetiklediği bu yorum denemesinde bir yandan bölgeyi anlamak için bellek ve boşluk kavramları, diğer yandan bu bölge, bellek ve boşluk üzerine derinleşebilmek için araç kılınmaktadır. Görüngü ile yorum arasındaki mesafe anlamı yoğultmak adına açılmaktadır; görüngü ve yorum ne birbirlerini

göstermektedir ne de birbirlerinden kaynaklanmaktadır. Özellikle bu bölgede olduğu gibi görüngünün özdekselliğin varlıkla yokluk arasında salındığı kronik bir durum söz konusu olduğunda, bu mesafenin açılması gerekliliği kaçınılmazdır. Bu hem operasyonel olanı erteleyeceği hem de özneyi kendi içinden geçerek yoruma dâhil edeceği için gereklidir.

Zihnin soyutlayıcılığı ile en zor anlaşılabilir görüngülerden biridir zaman. An ve anda geçen deneyim geçmişte kalarak geçmişin parçası olduğunda, temsil edilerek bellekte yerini aldığı anda üzerine söz söylenilebilir bir biçime bürünür. Dolayısıyla temsil bir bellek edimidir. “[B]elleğin kendisi, bizi sahici bir başlangıca götürmek ya da gerçeğe doğrulanabilir bir erişim sağlamaktan çok, geç kalmışlığında bile ve özellikle bu yüzden temsile dayanır” (Huysen, 1995, s. 13). Dolayısıyla bellek anın temsillerinden oluşur ya da anın temsillerinin ortamıdır. İndirgeme, seçme, ayıklama, yok sayma, dönüştürme, yeniden oluşturma gibi temsilin doğasından kaynaklanan edimler nedeniyle anın olduğu gibi deneyimin de ancak bir kısmı biçime dökülebilir ve ancak bir kısmı özdeksel bir karakter kazanır.

Bellekteki deneyim görüntüleri sürekli değişir, dönüşür ve yenilenir. Bellek hem deneyimi temsil ederek depolarken hem de depolanmış izlenimlerin yanında yer alacak yeni deneyimleri edinirken dönüşür. Deneyimin biçime dökülerek kendini paylaşımına açmış halleri yorum süzgecinden geçerek başka belleklerde dönüşmeye devam eder. İzlenim olarak deneyimin ortamı bellek, hem kendini resmeden hem de resmi değerlendiren yorumcunun durduğu yere bağlı olarak her defasında yeniden kurulur.⁶ Tam da dö-

nüşümün kaçınılmazlığı ya da yeniden kurulmanın vazgeçilmezliği nedeniyle Augé unutmayı önermektedir: Augé’de belleği küçümsemek ya da anıyı göz ardı etmek demek olmayan unutmama, iradi olanın, imgenin lehine bir kenara bırakılmasıdır (1999, s. 35). Unutmak iradi olanın hatırlanmasının panzehiridir, ne zaman ortaya çıkacağı bilinmeyen imge, iradi olanın gayretiyle hatırlanamayacağı gibi unutulamaz da.⁷

Görüngü olarak kentin imgesi, deneyimler silsilesi olarak yaşantı ile kurulur; belleğin ve anın bir aradalığının onaylandığı uzam olarak yaşantı kent mekânında iz sürülebilmesini sağlar. Kent, yaşantıdan kaynaklanan gerçekliğini ancak imgeler yoluyla dayatır. Kente ilişkin imgenin kurucusu; kentin fiziksel varlığı ve yaşayanın belleğindeki iz olarak deneyimle birlikte bu izin dönüşmesiyle oluşan anılardır. İmgesi anlık deneyimden ya da kendinin fiziksel varlığından kaynaklanmak yerine izlenimlerin anlatısı olan anılardan oluşan birçok kentten bahsedilebilir. Fiziksel varlığının hiçbir izi kalmamış dolayısıyla deneyimlenme olasılığı ortadan kalkmış kentlerin imgesinin devamlılığına anılar kaynaklık etmektedir. İmgenin varlığının fiziksel varlığa bağımlı olmadığı açıktır. Dolayısıyla kentin fiziksel varlığının yok oluşu kenti yok kılmaz. Başka bağlamlarda da olduğu gibi asıl yok oluş, imgenin silinmesidir. Ancak imgenin üretilmediği ya da imge üretilmesini sağlayan temsil düzlemlerinin kendini kapattığı durumlarda yok oluşun üstesinden gelmek sorunsaldır. Bu yok oluş boşluğun tanımlılığının ortadan kalkmasıyla iyiden iyiye keskinlik kazanır. İmgesinin devamlılığı kendi fiziksel varlığına koşut kentlerde boşlukların iz sürmeye olanak vermesi belleği ayakta tutmak için elzemdir. Fakat boşluk doluluk kadar kendini kolay ikame edemeyeceğinden ve kendi olmayanla dolma ihtimali çok yüksek olduğundan yok oluşu da o

⁶ Proust’un “Geçmiş Zamanın İzinde’si belleğin, deneyimlerin eski deneyimleri hatırlatması ile tekrar tekrar kurulmasına verilebilecek en iyi örneklerle örülüdür: Kahramanın çaya ya da ıhlamura batırılmış madleni tatmasıyla “özdeş bir anın” kendi “bilincinin aydınlık yüzeyine ulaşması” (Proust, 2003, s. 52-53), tuvaletteki küf kokusunun hatırlattıklarıyla kahramanın içinin sevinçle dolması (Proust, 2004a, s. 61), botlarının ilk düğmesine dokunmasıyla büyü-

kannesinin “canlı gerçekliğini, irade dışı ve eksiksiz bir hatıradaki bulması” (Proust, 2004b, s. 164).

⁷ 6. dipnottaki örnekler işaret etmektedir ki Proust’ta hatırlama iradi bir eylem değildir, geçmiş deneyimin imgesinin beklenmedik bir zamanda aniden ortaya çıkmasıdır; bellek güncel deneyimle yeniden kurulurken, güncel deneyim bellekten çağırıldıklarıyla anlam katmanlarını zenginleştirir.

kadar geri dönüşsüz olacaktır. Bu durumda alışılmamış ve farklı donanmış düşünsel açılımlara ihtiyaç vardır ki kent imgesi yeniden kurulabil- sin. Boşlukların yıkılışının bellek yitiminin en uç noktası olması kent imgesinin yeniden ku- rulması yolunda yüzleşilmesi gereken temel bir problemdir. Boşluğun yıkıldığı ve yaşantının içinden çekildiği kentlerde imgenin kurulması, dönüşümü ve devamlılığı, yok oluşun önüne ge- çebilmenin tek yolu gibi gözükmektedir.

Sonuç

Bilgi farklı kavramsallaştırmalarla üretilebilir. Hala belirleyici olduğu için bilgi üretiminde po- zitivizmin çizdiği çerçeve üzerinde eleştirel bir bakışla tekrar tekrar düşünülmalıdır. Mimarlıkta yapılı çevreye ilişkin bilginin üretimi farklı dü- şünsel duraklarla oluşmuştur. Hem yöntem temelli genellemeler kurmaya çalışan yaklaşımların hem de biricik olanı, anlama yolunda asıl kabul edenlerin, duruşlarını metafizik belirle- nimcilikten kurtarmaları bugünün konjonktürün de bile hiç kolay görünmemektedir. Sonuç itibarıyla mimarlığın içinden yapılı çevrenin bilgisi- nin bilimsel olma öngörüsü ile üretilmesi, 20. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenir. Bizzat mimar- ların, farklı kuramsal bilgi repertuarlarını kulla- narak bu dönemde oluşturmaya çalıştıkları bilgini- nin geçerliliği, çok kısa soluklu olmuştur; bu- nun sebeplerini sadece ortamın gerektirdiği ço- ğullukla ya da bugün her tür bilginin direncinin zayıflığı ile ilişkilendirerek açıklamak bahsedilen bilgi üretme biçimlerinin sorunlarını görme- yi zorlaştırır. Bu bilginin kapsamsızlığı ve ge- çerliliğinin zamana karşı zayıflığı, mimarlığın operasyonel yüzü, kuramsal bilgiyle zayıf bağı ve araçsallaştırılmaya açıklığı üzerinden sorgu- lanmalıdır. Aslında bugün, imge betimlenirken ve gösterge kurulurken özdek ile düşünce, gös- terenle gösterilen arasındaki mesafe ne kadar açılırsa bilginin içeriğini derinleştirmek ve an- lamı yoğunlamak o kadar kolaylaşacak gibi gö- rünmektedir; bu saptama, doğrudan olmayana bir övgüden çok anlama ulaşma yolunda bir tel- kin ya da öneri olarak değerlendirilmelidir. Ya- pılı çevrenin bilgisinin üretiminde, başka bir ifadeyle yapılı çevrenin anlamlandırılmasında, görüngünün, özne dolayısıyla pozitivist stero-

tipleri kırarak kendini açmasının olanakları üze- rine tekrar tekrar düşünülmalıdır.

Kaynaklar

- Alexander, C., Ishikawa, S., Silverstein, M., (1977). *A Pattern Language*, Oxford University Press, New York.
- Alexander, C., (1966). *Notes on the Synthesis of Form*, Harvard University Press, Cambridge.
- Argan A., (1996). On the Typology of Architecture, K. Nesbitt (ed.), *Theorizing a New Agenda for Architecture*, çev. J. Rykwert, Princeton Architectural Press, 242-246.
- Augé, M.,(1999). *Unutma Biçimleri*, çev. M. Sert, Om Yayınevi, İstanbul.
- Brill, M., (1994). Archetypes as a “Natural Language” for Place Making, L. H. Schneekloth, K. A. Franck (ed.), *Ordering Space*, Van Nostrand Reinhold, New York, 61-78.
- Broadbent, G., (1990). *Emerging Concepts in Urban Space Design*, Van Nostrand Reinhold, New York.
- Deleuze, G., (2002). *Proust ve Göstergeler*, çev. A. Meral, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Dovey, K., (1990). The Pattern Language and Its Enemies, *Design Studies*, **11**, 1, 3-9.
- Duffy, F., J. Torrey, (1973). A Progress Report on the Pattern Language, G. T. Moore (ed.), *Emerging Methods in Environmental Design and Plannin*, The MIT Press, Cambridge, 261-277.
- Duffy, F., J. Friedman, (1970). Patterns and Semiology, H. Sanoff, S. Cohn (ed.), *EDRA 1*, Halsted Press, Pennsylvania, 60-72.
- Foucault, M., (2003). *The Order of Things*, Routledge, London.
- Grabow S., (1983). *Christopher Alexander: The Search for a New Paradigm in Architecture*, Oriol, Boston.
- Heidegger, M., (1971). *Poetry, Language, Thought*, çev. A. Hofstadter, Harper&Row, New York.
- Hekman, S., (1999). *Bilgi Sosyolojisi ve Hermeneutik*, çev. H. Arslan, B. Balkız, Paradi- gma Yayınevi, İstanbul.
- Heynen, H. (2000). *Architecture and Modernity: A Critique*, The MIT Press, Cambridge.
- Hillier, B., J. Hanson, (1984). *The Social Logic of Space*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Horkheimer, M., T. W. Adorno, (1995). *Aydınlan- manın Diyalektiği*, çev. O. Özügül, Kabalcı Ya- yınevi, İstanbul.
- Huyssen, A., (1995). *Alacakaranlık Anıları*, çev. K. Atakay, Metis, İstanbul.

- Jung, C. G., (2003). *Dört Arketip*, çev. Z. A. Yilmazer, Metis, İstanbul.
- Kruft, H.-W., (1994). *A History of Architectural Theory from Vitruvius to the Present*, çev. R. Taylor, E. Callender, A. Wood, Princeton Architectural Press, New York.
- Leatherbarrow, D., (1993). *The Roots of Architectural Invention*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Lerup, L., (2000). *After the City*, The MIT Press, Cambridge.
- Mannheim, K., (2002). *İdeoloji ve Ütopya*, çev. M. Okyayuz, Epos Yayınları, Ankara.
- Protzen, J. P., (1978). The Poverty of Pattern Language, *Design Methods and Theories*, Volume 12, No3/4, s.191-194.
- Proust, M., (2003). *Swann'ların Tarafı*, çev. R. Hakmen, YKY, İstanbul.
- Proust, M., (2004a). *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*, çev. R. Hakmen, YKY, İstanbul.
- Proust, M., (2004b). *Sodom ve Gomorra*, çev. R. Hakmen, YKY, İstanbul.
- Quatremère de Quincy, A., (1998). Type, *Oppositions Reader*, K. M. Hays, (ed.), Princeton Architectural Press, s. 617-620.
- Ricoeur, P., (1998). *Hermeneutics and the Human Sciences*, çev. J. B. Thompson, Cambridge University Press, Cambridge.
- Rorty, R., (1995). *Olumsuzluk, İroni ve Dayanışma*, çev. M. Küçük, A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Seamon, D., (1998). Concretizing Heidegger's Notion of Dwelling: The Contributions of Thomas Thiis-Evensen and Christopher Alexander, <http://www.tu-cottbus.de/>
- Tafuri, M., F. Dal Co, (1986). *Modern Architecture/2*, çev. R. E. Wolf, Electa/Rizzoli, New York.
- Vidler, A., (1998). The Idea of Type: The Transformation of the Academic Ideal, 1750-1830, K. M. Hays (ed.), *Oppositions Reader*, Princeton Architectural Press, 439-459.
- Whorf, B. L., (2000). *Language, Thought and Reality*, The MIT Press, Cambridge.